

УДК 316.23

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ РОЗБІЖНОСТЕЙ, ЯКІ ВИНИКАЮТЬ В ДІЙНОСТІ

І. П. Шевель

*Київський національний університет культури і мистецтв,
вул. Є Коновальця, 36, м. Київ, Україна, 01601,
shevelinna@ukr.net*

Найбільш важливим для розуміння потенційних наслідків нинішньої хвилі глобалізації є дискусії всесвітньовідомих вчених – Ч. Тіллі та І. Валлерстайна. Ця дискусія стала частиною соціологічного дискурсу щодо шляхів та небезпек трансформації сучасної світ-системи.

Автор наголошує на тому, що поєднання теоретико-методологічних підходів Ч. Тіллі та І. Валлерстайна є найбільш плідним у вивченні соціальних вимірів та наслідків сучасного капіталізму.

Ключові слова: глобалізація, розбіжності, економічні перетворення, процеси.

Історія завжди призводить до безладдя стрункі концептуальні побудови та теорії, на основі яких ми намагаємося зрозуміти минуле і передбачити майбутнє світу.

«Глобалізація» може бути невірним визначенням того, що відбувається в дійсності. Щоб зрозуміти суть реальних глобальних змін, Дж. Аррігі пропонує поглянути на ці процеси через призму розбіжностей між макросоціологічними школами Ч.Тіллі і І.Валлерстайна. [1]

У сучасні часи після того, як термін імперіалізм практично зник з соціально-наукового питання пояснення надано в терміні «глобалізація», але воно знаходиться в пошуку теорій, здатних роз'яснити все те, що пропонується нашій увазі при використанні цього терміна. З огляду до значення даного поняття, необхідно почати з вивчення процесів, які розуміються під назвою «глобалізація» і які дійсно заслуговують на нашу увагу.

Щоб зрозуміти, що таке глобалізація, і отримати деяке розуміння можливих і ймовірних результатів взаємопов'язаних процесів і подій, які має на увазі це поняття, ми повинні зрозуміти три речі. По-перше, ми повинні зрозуміти, що ж насправді є новим у нинішній хвилі глобалізації порівняно з більш ранніми її хвилями. По-друге, нам потрібне розуміння того, яким чином дійсні новації, якщо такі взагалі є, можуть бути вписані в передбачувану еволюційну модель послідовних хвиль глобалізації. І, нарешті, нам необхідно точно знати, чи дійсно (а якщо так, то яким чином) новації, які не вкладаються в неї, можуть імовірно вести і до відходу від минулих моделей відтворення і розвитку капіталізму.

Постановка проблеми. За ці ж двадцять п'ять років відбулося таке: розширення система ТНК породила два інших процеси, які набрали чинності і підтвердили думку про те, що існує тільки одна неподільна і глобальна ринкова економіка. Перший процес став відомий як «фінансова глобалізація», а другий – як відродження неоутилітаристської доктрини «мінімальної держави». Вираз «фінансова глобалізація» використовується для позначення процесу реінтеграції цих ринків в єдиний, в основному нерегульований, глобальний ринок. В результаті цієї реінтеграції та дерегуляції світові приватні фінанси – «високі фінанси», як їх називали в XIX столітті, злетіли і досягли нових висот влади і впливу в справах націй. [2, р. 268].

«Сьогодні фрази «світова економіка», «світовий ринок» і навіть «світ-система» є багатовикористовуваними фразами, які постійно використовуються на вустах політиків, коментаторів засобів масової інформації, а також безробітних. Мало-хто знає, що найбільш значущим джерелом була робота, яку розпочали соціологи і надали цим виразам життя на початку 70-х рр. XX століття. Соціологи не тільки відчули глобальний характер економічних взаємозв'язків 20 років тому, і до того як це увійшло в широкий суспільний дискурс, а й зрозуміли, що багато подібних взаємин сягають своїм корінням в минуле. Протягом цього часу народи земної кулі стали пов'язаними в одне єдине утворення: сучасну світ-систему» [3, р. 387–388, 4. р. 319].

Глобалізація продемонструвала обґрунтованість макросоціології і не підірвала її законності – багато в чому справедливій. Далеко не популярна світ-системна термінологія Іммануїла Валлерстайна, який попередив, що протилежні цілі можуть привести до серйозної плутанини в науковому середовищі і, ще гірше, привести до безладдя, який взагалі підірве нашу здатність дозволу висунутих проблем. [5, р.108]. Зі свого боку, Чарльз Тіллі попередив, що глобалізація являє серйозну загрозу для основних передумов їх дослідницької методології, тому що «система окремих, чітко окреслених суверенних держав, які довго служили її прихованим підставою, швидко розпадається» [7, р. 3–4].

Більш важливим є той факт, що, як показує недавня полеміка між Ч.Тіллі і І. Валлерстайном, у кожного варіанта історичної макросоціології в осмисленні глобалізації як важливої макросоціологічної проблеми є свої провали і свої винаходи. **Метою роботи** є проаналізувати обмін думок Ч.Тіллі і І.Валлерстайна, їх погляди та визначення глобалізації. Ч.Тіллі визначає глобалізацію як «збільшення в географічному діапазоні локально послідовних соціальних взаємодій, особливо, коли це збільшення поширює істотну частину всіх взаємодій через міжнародні або міжконтинентальні кордони». Він передбачає, що протягом минулого тисячоліття саме таким чином і виникли, як мінімум, три хвилі політичної та економічної глобалізації. Перша хвиля пройшла в XIII столітті, коли освіту Монгольської імперії створило умови для появи афро-євразійської світової торговельної системи, детально проаналізованої Джанет Абу-Луход (Abu-Lughod 1989). Друга – в XVI столітті, «коли європейська комерційна і військова експансія поєднала Індійський океан з Карибським морем густою мережею обміну і панування». Третя – в XIX столітті, коли імперіалістична лихоманка підпорядкувала чотири п'ятих світового земного простору панування європейських народів. [7, р. 1–2].

Ч.Тіллі представляє ґрунтовний доказ свого аналізу того, що ми, можливо, переживаємо нову хвилю глобалізації. У його подальшому обговоренні впливу цієї нової хвилі глобалізації на права і досягнення працюючих, він протиставляє її попередній хвилі по впливу на сучасну національну державу, його силу й ефективність. В ході хвилі ХІХ століття, що починається приблизно в 1850 р., держави (головно європейські та західні, які і є, власне, предметом обговорення в дискусії Ч.Тіллі) значно вдосконалили свої способи впливу на технологічні інновації, зайнятість, інвестиції і фінанси. Це сталося за рахунок енергійного втручання держави (через моніторинг і контроль) у процеси накопичення, руху і переміщення капіталу, товарів, людей та ідей всередині і за межами національних кордонів. В ході нинішньої хвилі, держави, навпаки, втрачають свою здатність контролювати і управляти такими фондами та потоками, а також, відповідно, і проводити ефективну соціальну політику. «Транснаціональні корпорації, міжнародні банківські синдикати і великі кримінальні структури безпосередньо беруть участь в деяких з цих змін, але вони також випливають на появу таких наднаціональних утворень, як ЄС» [7, р. 14–18].

У своїй відповіді І.Валлерстайн стверджує, що він повністю згоден із зображеною картиною Ч.Тіллі, за винятком двох тісно пов'язаних питань. По-перше, І. Валлерстайн відкидає тезу про те, що «джерелом занепаду сильної держави є підйом» потужних наднаціональних організацій», чимало з яких представляють собою транснаціональні корпорації». Згідно з його поглядом, потужні наднаціональні організації, такі як МВФ, існують тому, що існують потужні держави, які підтримують їх. Що важливіше, «транснаціональні корпорації займають сьогодні ту ж саму структурну позицію щодо держав, як і всі їх світові попередники, починаючи з Фугеров і голландської Ост-Індійської компанії, і закінчуючи манчестерськими мануфактурами ХІХ століття, мають потребу в державах і ведуть з ними боротьбу. Вони потребують підтримки держави для забезпечення глобальних спроб монополізації і, отже, гарантування більш високого рівня прибутку, так само як і для сприяння в обмеженні вимог трудящих класів. З іншого боку, вони борються з державою як захисником застарілих інтересів або проти його надмірної чутливості до вимог працюючих. Так, сьогодні є факси, які діють швидше, ніж телеграф, що функціонує швидше, ніж посильні. Але ж основні економічні процеси залишаються тими ж самими ... Що змінилося за останній час – так це не економіка світ-системи, а її політика» [6, р. 24–25].

Ми можемо побачити, по-перше, розбіжність І. Валлерстайна з Ч. Тіллі, яка вказує на теоретичні схеми, які повинні бути заново переосмислені фахівцями, по-друге, розбіжність вказує на положення, які потребують додаткового опрацювання. Однак, дозвольте зауважити, що ці розбіжності виникають в контексті базового консенсусу з боку обох напрямків з приводу того, що глобалізація не є настільки безпрецедентним явищем, як вважає більшість дослідників, і що розуміння сенсу і перспектив цього явища вимагає тимчасового горизонту, який охоплює швидше століття, ніж десятиліття. Ця згода саме по собі є важливим загальним підґрунтям, на якій два варіанти історичної макросоціології можуть об'єднати свої сили, щоб зрозуміти, що собою являє нинішня хвиля глобалізації.

Також багатообіцяючим є обмін ролями, що виник після обміну думками. Ч. Тіллі, де його історична макросоціологія була прямо заснована на національних державах як основних одиницях аналізу, так серйозно сприймаються інститути світового капіталізму, яке відхиляє положення про значення національних держав як основної рушійної і творчої сили сучасного світу. А І. Валлерстайн, чия історична макросоціологія таким же чином була заснована на світовій капіталістичній системі як основній одиниці аналізу, підтримує ідею збереження значущості національних держав до такої міри, що відхиляє принципову новизну інститутів світового капіталізму. Нам не слід надто переоцінювати цю перестановку, тому що Ч. Тіллі завжди усвідомлював важливість світового капіталізму в процесах виникнення національних держав, як, з іншого боку, І. Валлерстайна, який в процесах формування та експансії світового капіталізму завжди відводив важливу роль національної держави.

Отже, треба зосередитися на трьох проблемах, які, вимагають глибокого обмірковування з боку однієї або обох шкіл історичної макросоціології. Перші дві проблеми відносяться до розбіжностей між І. Валлерстайном і Ч. Тіллі: по-перше, чи збереглася сьогодні та ж структурна позиція провідних ділових організацій світового капіталізму щодо держав, якою вона була починаючи з XVI століття, і по-друге, чи є дійсні новачі нинішньої хвилі глобалізації тією перешкодою, про яке спіткнулися домінуючі інститути світового капіталізму перед обличчям об'єднаних вимог робітничого класу Заходу і народів Третього світу. Третя проблема торкнулася тільки дискусій статті Ч. Тіллі і з без присутності І. Валлерстайна. Це питання, яке виникло в зв'язку з видимим переміщенням епіцентру глобальної економіки в Східну Азію, де він і перебував під час першої хвилі глобалізації за списком Ч. Тіллі. [7]

У ході саме першої хвилі глобалізації європейські держави поступово здобули мир та перетворили його в нову, більш щільно пов'язану систему, ядром якої стала Європа. Хоча безпосередній центр розширює системи, «мігрував» від країни до країни, і в кінцевому підсумку виявився в Північній Америці, «він залишався в межах загальної культурної зони, в яку не входили держави Африки, Латинської Америки та Азії. І хоча основні економічні та політичні інститути ядра системи і зазнали суттєвих перетворень, в цілому вони, однак, залишилися в межах західної культурної традиції». Соціальні науки перетворилися на частину цієї традиції і стали настільки зацикленіми на вивченні характеристик і еволюції саме цієї сучасної «світ-системи», що ми не готові до розуміння того, що, на наші відчуття, може бути її кінцем або, принаймні, її радикальним перетворенням» [8, р. 281–282].

Відчуття того, що нас чекає якийсь радикальний зсув, часто затьмарюється тим, що «багато колишніх європейських колоній в Африці і на Близькому Сході, здобувши незалежність після Другої світової війни, фактично стали займати більш низьке місце в світовій системі» [8, р. 370]. Але незважаючи на все це, як зазначалося раніше, ослаблення сили багатьох «незахідних» держав і подальша централізація владних ресурсів на історичному Заході супроводжувалася одночасним економічним підйомом держав, значно більш віддалених від традиційних західних центрів сили, що не має прецедентів

в сучасності. Цей підйом все ще багато в чому не стабільний, доказом чого є тривала фінансова криза в Східній Азії.

Хоча централізація засобів масового ураження в руках США безпрецедентна, у Сполучених Штатах немає ні людських, ні фінансових ресурсів, необхідних для того, щоб перетворити її в ефективну світову могутність. І хоча жодна з держав Східної Азії, які розбагатіли під щитом гегемонії США, все ще не може кинути виклик США з військової точки зору, також справедливо і те, що жодне з них не готове видати карт-бланш, не кажучи вже про пролиття крові, для захисту і збереження американської військової переваги.

Замість того щоб спостерігати звичайний синтез вищої військової та фінансової влади, характерний для всіх минулих випадків зміни лідерства в ешелонах світового капіталізму, ми є свідками безпрецедентного розколу, в ході якого глобальна військова перевага залишається в руках згасаючого західного гегемона, а світова фінансова влада переходить в руки Східної Азії [9].

Обидві школи історичної макросоціології мало говорять про те, якими можуть бути ці правила, і про те, як контролювати процес, який може в кінцевому підсумку їх породити. На думку автора, це пояснюється тим, що обидві школи намагалися помістити нинішній підйом Східної Азії в непридатні для цього теоретичні схеми. Можливо, прийшов час випробувати протилежну стратегію, тобто переосмислити ці схеми в світлі переміщення центру глобальної економіки в Східну Азію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Arrighi G.* Rethinking the concept of class and statusgroup in a world-system perspective / G. Arrighi, T. K. Hopkins, I. Wallerstein // Review. – 1983. – Vol. VI. – No. 3.
2. *Cohen D.* «Insult, aggression, and the southern culture of honor: An «experimental ethnography» / D. Cohen, R. E. Nisbett, B. F. Bowdle, & B. F. Schwarz // Journal of Personality and Social Psychology. – 1996. –70(5). – P. 945–960.
3. *Christopher Chase-Dunn.* World-Systems Analysis / Christopher Chase-Dunn, Peter Grimes // Annual Review of Sociology. – 1995. – Vol. 21. – P. 387–388.
4. *George Friedman.* The Future of War: Power, Technology and American World Dominance in the Twenty-First Century, with Meredith Friedman / George Friedman. –1996. – P. 319.
5. *Wallerstein I.* Immanuel Open the Social Sciences: Report of the Gulbenkian Commission. – 1996. – P. 108.
6. *Wallerstein I.* The Modern World System / I. Wallerstein // Social Theory: The Multicultural and Classic Readings. – Boulder (Colorado), 1993.
7. *Tilly Charles.* Popular Contention in Great Britain: 1758–1834 / Tilly Charles. Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 1995. – P. 1–2, 3–4, 14–18.
8. *Janet L.* Abu-Lughod Before European Hegemony The World System AD 1250–1350 / L. Janet. – P. 281–282, 370.
9. Giovanni Arrighi masterfully synthesizes social theory, comparative history and historical narrative in this ... Verso // Business & Economics. –1994. – P. 400.

REFERENCES

1. *Arrighi G., Hopkins T., Wallerstein I.* Rethinking the Concepts of Class and Status-Group in a World-Systems Perspective / G. Arrighi, T. Hopkins, I. Wallerstein. London: Verso, 1989. – P. 328.
2. *Charles T.* Popular Contention in Great Britain: 1758–1834 / T. Charles. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1995. – P. 467.
3. *Chase-Dunn C., Grimes P.* World-Systems Analysis / C. Chase-Dunn, P. Grimes // Annual Review of Sociology. 21. 1995. – Pp. 387–388.
4. *Cohen, D., Nisbett R., Bowdle B. & Schwarz N.*, Insult, aggression, and the southern culture of honor: An «experimental ethnography» / D. Cohen, R. Nisbett, B. Bowdle & N. Schwarz // Journal of Personality and Social Psychology 70/5. 1996. – Pp. 945–960.
5. *Friedman G.* The Future of War: Power, Technology and American World Dominance in the Twenty-First Century / G. Friedman. New York: Crown Publishers, 1996. – P. 319.
6. Giovanni Arrighi masterfully synthesizes social theory, comparative history and historical narrative in this ... Verso, Business and Economics (1994): 400.
7. *Janet L.* Abu-Lughod, Before European Hegemony: The World System AD 1250–1350 / L. Janet. New York: Oxford University Press, 1989. – Pp. 281–282, 370.
8. *Wallerstein I.* Open the Social Sciences: Report of the Gulbenkian Commission / I. Wallerstein. Stanford: Stanford University Press, 1996. – P. 124.
10. *Wallerstein I.* «The Modern World System» in Social Theory: The Multicultural and Classic Readings / I. Wallerstein. Boulder, CO: Westview, 1993. – P. 568.

Стаття надійшла до редколегії 21.09.2016

Прийнята до друку 24.09.2016

GLOBALIZATION PROCESSES THROUGH ANY DISPUTES ARISING OUT OF REALITY

I. P. Shevel

*Kyiv National University of Culture and Arts,
E. Konovaltsia, 36 Str. , Ukraine, 01601,
shevelinna@ukr.net*

The discussions between Ch. Tilli and I. Wallerstein are highly important for understanding of the anticipated effects of the current wave of globalization. Ch. Tilli was always aware of the importance of world capitalism in the process of nation-states building. At first glance it might appear that globalization has thrown great challenge to macrosociology because it blurs the internal structure and the interdependence of the individual states. These questions Ch. Tilli and I. Wallerstein tried to explain in their works. However Ch. Tilli historical macrosociology was directly based on the nation-state as the basic unit of analysis. I. Wallerstein with his historical macrosociology in the same way pointed on the world capitalist system as the basic unit of analysis and supported the idea of continuing significance of national states to the extent that rejects the novelty of the emerging institutions of world capitalism. On the other

hand, Ch. Tilly was well aware about the importance of the world capitalism in the process of the emergence of nation-states, as well as, on the other side, Immanuel Wallerstein, played great role to the nation state in the formation and expansion of world capitalism.

Keywords: globalization, differences, economic transformation, processes.